

J. F. Lazenby, *The First Punic War. A Military History*, University College London Press, Londra, 1996, 203 p.

J. F. Lazenby, profesor la Universitatea din Newcastle, este unul dintre cei mai cunoscuți specialiști ai istoriei militare a Antichității, așa cum o arată doar câteva din contribuții sale: *The Catalogue of the Ships in Homer's Illiad* (colaborare cu R. Hope Simpson), *Hannibal's War*, *The Spartan Army*, *The Defence of Greece. 490-479 BC*.

Nici o lucrare specială nu a tratat, până la apariția celei a lui L., primul război punic din punct de vedere al strategiei militare. Desigur, există abordări ale subiectului în sintezele dedicate războaielor punice¹ sau în cele care tratează istoria Romei ori a Cartaginei. Orice sinteză are însă anumite limite, rezultate din eludarea detaliilor sau datorită criteriului ales de autor pentru selectarea problemelor. În aceste condiții, *The First Punic War*, așa cum mărturisește și L., încearcă să umple un gol, cu o analiză detaliată asupra războiului care a schimbat decisiv soarta participanților și, în ultimă instanță, destinul lumii antice mediteraneene. Privită dintr-un alt unghi, această monografie subliniază și ea că războiul hannibalic și cel de-al treilea război punic nu pot fi înțelese corespunzător fără a cunoaște, măcar în punctele esențiale, prima confruntare militară între Roma și Cartagina.

Izvoarele pentru desfășurarea acestui război nu sunt, din păcate, nici numeroase, nici clare, dar L. a realizat o metodică înregistrare a surselor în primul capitol al lucrării (*The Evidence*, p. 1-10). În centrul tradiției literare se află *Istoriile* lui Polybios, care pendulează între versiunea procartagineză a lui Philinos din Akragas și relatarea filoromană a lui Fabius Pictor. Versiunea polybiană, cea mai detaliată asupra războiului pentru Sicilia, poate fi completată și, în unele puncte verificată, prin alte tradiții scrise: Naevius, *Bellum Punicum* (cca. 274-204 a.Chr.), epitomele păstrate din *Ab Urbe Condita* a lui Titus Livius, breviarul de istorie romană redactat de Florus în sec. I p.Chr. (bazat pe informații din lucrarea lui Livius), scurta istorie a Romei elaborată de Eutropius în sec. IV p.Chr. (l-a avut, drept sursă esențială, tot pe Titus Livius), Orosius, *Historiae adversum paganos* (apelând, de asemenea, la datele conținute în *Ab Urbe Condita*). O tradiție independentă de cea liviană și cea polybiană s-a conservat în epitomele redactate în sec. XII p.Chr. de călugărul bizantin Zonaras, după istoria romană a lui Cassius Dio (sec. II p.Chr.). Diodor din Sicilia, scriind *Biblioteca istorică* în sec. I a.Chr., exprimă, de multe ori, un punct de vedere procartaginez asupra evenimentelor, deci, probabil, a colectat informațiile din

¹ Vezi, de exemplu, T. A. Dorey, D. R. Dudley, *Rome against Carthage*, London, 1971; B. Caven, *The Punic Wars*, London, 1980; N. Bagnall, *The Punic Wars*, London, 1990.

lucrarea lui Philinos. Date lapidare mai pot fi culese din *Istoria romană* a lui Appian (sec. II p.Chr.), *Antichități romane* a lui Dionysios din Halikarnassos (sec. I a.Chr.), lucrarea cu pronunțat caracter didactic *Fapte și cuvinte memorabile*, redactată de Valerius Maximus (sec. I p.Chr.), *Stratagemele* lui Frontinus (sec. I p.Chr.), opera cu o tematică asemănătoare a lui Polyainos (sec. II p.Chr.), anonima *De viris illustribus* (sec. I-IV p.Chr.), *Liber memorialis* elaborată de Lucius Ampelius (sec. IV-V p.Chr.). În esență, conchide L., avem o tradiție literară trunchiată, alimentată prin mai multe filiere și, în mod inevitabil, deformată prin concepțiile autorilor. Informațiile literare pot fi completate uneori prin date de altă natură: resturi arheologice, inscripții și emisiuni monetare, date topografice ale zonelor unde s-au derulat operațiuni militare.

Capitolul II, *Rome and Carthage* (p. 11-30), este o microsinteză asupra organizării interne a celor doi adversari și, în același timp, o evaluare preliminară a forțelor. În 264 a.Chr., Roma controla Peninsula Italică la sud de Valea Padului, printr-un sistem elastic de statute juridice și alianțe aplicat în relațiile cu cetățile italice. Acest teritoriu avea un potențial uman evaluat la aproximativ 3.000.000 de locuitori iar singura obligație constantă a aliaților față de Roma era furnizarea de trupe. Având în vedere subiectul cărții, L. a tratat cu o deosebită atenție recrutarea legiunilor romane, dispozitivul tradițional al liniei de luptă și structurile de comandă. Cartagina a atins, la sfârșitul sec. IV a.Chr., apogeul puterii sale, controlând, în diverse forme, coasta africană de la Cyrenaica la Atlantic. Armata sa nu era, precum cea romană, o miliție cetățenească, ci o structură eterogenă compusă din lybieni, numizi și mercenari cu o naționalitate diversă. În sec. III a.Chr., cetățenii cartaginezi sunt atestați doar în posturi de comandă și extrem de rar, în situații critice, în rândurile forțelor combative². La începutul războiului, așa cum sesiza Polybios³, superioritatea militară a Cartaginei rezida în stăpânirea incontestabilă a mării iar romanii au dovedit pragmatism și ingeniozitate în preluarea și adaptarea experienței navale punice.

Cauzele primului război punic sunt tratate în cel de-al treilea capitol, *The Origins of the War* (p. 31-42). Analiza istoricului englez, deși nu realizează o perspectivă complet înnoitoare asupra evenimentelor care au premers declanșării războiului, are calitatea de a fi selectat cele mai importante ipoteze. Însumarea acestora și critica lor l-au condus pe autor la sesizarea complexului de factori care a generat starea conflictuală: criza de la Tarent (272 a.Chr.), presiunea lui Hieron asupra mamertinilor și instalarea

² În timpul campaniei romane în nordul Africii, în 256-255 a.Chr., Polybios 1.33.6, 1.34.6 notează prezența, în bătălia de lângă Aspis, a "falangei cartaginezilor".

³ Polybios 1.20.

unei garnizoane cartagineze la Messana, teama Romei față de o prezență punică permanentă la Messana și, nu în ultimul rând, interesele personale ale consulului Appius Claudius Caudex, care urma să preia comanda operațiunilor.

Lipsește însă din cadrul relațiilor romano-punice de la cumpăna secolelor IV-III a.Chr. controversatul tratat al lui Philinos și câteva considerații merită făcute asupra acestei probleme. Existența unui pact care trasa sferile de influență, Italia pentru Roma și Sicilia pentru Cartagina, este negată de Polybios 3.26.1-5, deoarece, după propria mărturie, nu a găsit în arhivele romane un astfel de tratat. În viziunea lui L., raționamentul polybian este suficient pentru a nega existența acestei înțelegeri diplomatice, iar tratatul lui Philinos ar putea fi produsul propagandei cartagineze care a iradiat opera istoricului din Akragas (p. 33). Justificându-l pe Polybios, cercetătorul englez oferă o soluție de mijloc: primele două tratate romano-punice⁴ conțin reglementări ale sferelor de interes, iar delimitarea zonelor de influență a fost reafirmată în 278/279 a.Chr. pentru a bloca o eventuală intervenție romană în Sicilia (*Ibidem*).

Argumentul invocat de Polybios pentru desființarea istorică a pactului pe care îl consideră invenția lui Philinos din Akragas nu este însă dintre cele mai solide. Până în perioada Principatului, conservarea tratatelor romane nu s-a făcut într-o manieră riguroasă, prin urmare, nu putem fi siguri că un act diplomatic de la sfârșitul secolului IV a.Chr. mai exista în arhivele de la Roma, la mijlocul sec. II a.Chr., atunci când Polybios s-a documentat "pe teren" asupra relațiilor romano-punice. În altă ordine de idei, un individ cuprins de exces patriotic putea sustrage textul tratatului, în preajma izbucnirii primului război punic, deoarece acordul punea sub semnul ilegalității intervenția romană în Sicilia⁵. Deci, logica polybiană este vulnerabilă iar mărturia sa nu poate fi absolutizată. Pe de altă parte, clauzele tratatului lui Philinos se regăsesc exprimate, într-o manieră destul de volatilă, în scrierea de secol IV p.Chr. a lui Servius Maurus Honoratus (*Ad. Aen.* 4.628) iar Titus Livius 9.43.26 înregistrează un acord romano-punic la nivelul anului 306 a.Chr., fără a-i detalia conținutul.

Corelând aceste texte, se poate ajunge la următoarea soluție: Cartagina a receptat cu îngrijorare infiltrarea Romei spre sudul Italiei și a reușit, în anul 306 a.Chr., să-și delimiteze, preventiv, propria arie de influență, în

⁴ Primul tratat, databil la nivelul anilor 508/507 a.Chr.: Polybios 3.22; al doilea acord, încheiat probabil în 348 a.Chr.: Polybios 3.24.

⁵ Asupra acestui aspect, v. M. Cary, *A Forgotten Treaty between Rome and Carthage*, JRS, 9 (1919) 68.

raport cu perimetrul intereselor romane⁶. Paradoxal, un ultim punct de sprijin în favoarea istoricității tratatului lui Philinos se află în opera celui care i-a contestat vehement existența. Înregistrând clauzele acordului semnat de romani și cartaginezi în contextul prezenței lui Pyrrhos în Italia, Polybios 3.25.2 notează că cei doi contrahenți au renovat clauzele pe care le-au stabilit anterior. Pactul precedent, conservat tot în *Istoriile* lui Polybios⁷, configurează o zonă de interes romană restrânsă doar la teritoriul latin și este greu de înțeles de ce în 279/278 a.Chr., când expansiunea romană atinsese sudul Italiei, Republica ar fi renovat un asemenea acord. Reafirmarea interesului pentru toată peninsula italică, în virtutea acordului menționat de Philinos, este, credem, soluția cea mai plauzibilă pentru ceea ce Roma și Cartagina au negociat în 279/278 a.Chr.

Câteva semne de întrebare ridică și interpretarea propusă de L. asupra relațiilor diplomatice romano-cartagineze desfășurate în anii 279/278 a.Chr. Iustinus 18.21-6 și Valerius Maximus 3.7.10 raportează un singur contact diplomatic între cele două state, eveniment petrecut, probabil, în toamna lui 279 a.Chr. sau primăvara anului 278 a.Chr. Conform ambelor surse, amiralul cartaginez Magon s-a deplasat la Roma cu o flotă impozantă (130 vase în versiunea lui Valerius Maximus; la Iustinus găsim un efectiv de 120 nave), oferindu-i acesteia ajutor pentru operațiunile militare desfășurate împotriva lui Pyrrhos. În pofida situației dificile create de agresiunea epirotului, Senatul a refuzat, potrivit celor doi autori, ajutorul Cartaginei, motivând că Roma este capabilă să susțină prin propriile resurse războiul. Pe baza acestor informații, L. a presupus că a existat o a doua rundă de tratative, după ce Pyrrhos a respins o ofertă diplomatică avansată de Magon. Corelarea celor două texte, care menționează misiunea amiralului cartaginez la Roma cu Titus Livius *per.* 13, poate furniza însă o altă perspectivă asupra negocierilor. Versiunea liviană și narațiunea lui Iustinus au la bază, se pare, o sursă comună analistică, probabil Fabius Pictor, în timp ce Valerius Maximus și-a extras materialul din opera istoricului din Patavium. Fiecare autor a selectat informațiile pe criterii proprii. Epitomatorul lui Livius a înregistrat doar renovarea tratatului romano-punic pentru a patra oară, în timp ce Valerius Maximus și Iustinus au operat o selecție prin prisma valorii moralizatoare a faptelor. Filtrând datele pe acest criteriu, cei doi au notat doar refuzul demn al Senatului, ca model pentru o atitudine patriotică exemplară, iar renovarea acordului romano-punic au trecut-o probabil sub tăcere, deoarece părea

⁶ V. R. E. Mitchell, *Roman-Carthaginian Treaties: 306 and 279/278 B.C.*, Historia 20 (1971) 637 sq; B. Scardigli, *I trattati romano-cartaginesi*, Pisa, 1991, 137 sq.

⁷ Polybios 3.24.

incompatibilă cu respingerea ajutorului cartaginez⁸. Dacă cele trei relatări derivă dintr-o sursă comună, poate Fabius Pictor, înseamnă că aceasta a înregistrat atât misiunea lui Mago cât și noul acord romano-cartaginez. Cele două elemente par să fi fost conexe în relatarea analistului, ceea ce arată că semnarea tratatului s-a realizat în urma pertractărilor amiralului cartaginez. Analizând sursele din această optică, rezultă că Roma și Cartagina au negociat o singură dată, în intervalul toamna 279-primăvara 278 a.Chr.

Rezultatele acestor tratative s-au concretizat, potrivit opiniei istoricului englez, într-un tratat de alianță care urmărea acordarea asistenței mutuale în cazul unui atac din partea lui Pyrrhos. Roma putea beneficia de suport naval iar pentru Cartagina, importanța acordului rezida în avantajele sale politice: Pyrrhos ar fi fost împiedicat să debarce în Sicilia atât timp cât Roma era angajată să trimită ajutor militar aliatului cartaginez.

Între conținutul pactului, așa cum l-a notat Polybios 3.25 și obiectivele tratatului, așa cum le-a înțeles L., există însă câteva incompatibilități. O posibilă intervenție romană în Sicilia, în sprijinul Cartaginei, nu reprezintă un motiv suficient pentru a-l determina pe regele epirot să-și amâne traversarea. Într-o asemenea situație, Pyrrhos avea mai multe rațiuni strategice pentru a rămâne, în continuare, în Italia, deoarece Roma ar fi putut încerca, cu ajutorul flotei punico, să ocupe centrele maritime grecești din sudul peninsulei, esențiale pentru comunicațiile cu Epirul și liniile sale de aprovizionare.

În realitate, paragraful polybian 3.25 pare să indice un alt rezultat al negocierilor și alte obiective. Istoricul din Megalopolis notează că romanii și cartaginezii au renovat vechile clauze, stabilind, de asemenea, și câteva principii pentru colaborarea viitoare: "În acest tratat au reînnoit condițiile anterioare la care au adăugat următoarele: Dacă vor face o alianță scrisă împotriva lui Pyrrhos, să o facă în condiții care să le permită să se asiste reciproc în teritoriul părții agresate"⁹. Din acest text rezultă că ceea ce Roma și Cartagina au parafat în 279/278 a.Chr. a fost renovarea acordului precedent, care, așa cum arătam mai sus, nu poate fi decât tratatul lui Philinos.

În perspectiva unei colaborări, contrahenții au stabilit însă și condițiile pentru suspendarea acordului care fixa sferile de influență, dar aceste principii, stabilite pentru o acțiune militară comună, nu fac obiectul unui tratat propriu-zis, ci reprezintă probabil doar un plan care a rămas în stadiul

⁸ V. G. Nenci, *Il trattato romano-cartaginese κατά την Πύρρον διάβασις*, *Historia*, 7 (1958) 281 sq.

⁹ Polybios 3.25.2-3; textul în cauză suportă mai multe traduceri, expresia cea mai controversată fiind πρὸς Πύρρον; nu este locul aici pentru a discuta diversele traduceri și interpretări (v. G. Nenci, *op. cit.* 263 sq.; Scardigli, *op. cit.* 185 sq.), dar precizăm că, prin sintagma de mai sus, în opinia noastră, trebuie să înțelegem "împotriva lui Pyrrhos".

de proiect, deoarece, la scurt timp după ce Magon a negociat la Roma, Pyrrhos a debarcat în Sicilia. Atât Roma cât și Cartagina au considerat, în noua situație, alianța inutilă, poate chiar periculoasă, deoarece nici unul dintre parteneri nu dorea, probabil, să accepte o intervenție a celuilalt în propria sferă de influență.

Conform lui Diodor 22.7.5, cartaginezii, după ce au încheiat o alianță (συμμαχία) cu romanii, au transportat pe mare 500 de soldați la Rhegion. L. a presupus că această acțiune s-a realizat în consecința alianței semnate de romani și cartaginezi în 279/278 a.Chr. Termenul συμμαχία nu trebuie însă interpretat în sens strict juridic și, probabil, el are mai mult un sens general, traducând, în textul istoricului sicilian, cuvântul latin *foedus*¹⁰. În privința corpului expediționar debarcat la Rhegion, Diodor nu precizează că era compus din soldați romani și, mai probabil, cei 500 de soldați au fost trimiși de mamertinii de la Messana în sprijinul campanienilor care au sustras orașul de sub controlul Republicii după bătălia de la Ausculum.

Această reconstrucție a evenimentelor este doar o ipoteză, dar ea evită multiplele problemele pe care le ridică interpretarea lui L. și conturează o altă imagine asupra evenimentelor care au urmat plecării lui Pyrrhos din Italia.

În anul 272 a.Chr., când legiunile romane asediau Tarentul, o flotă cartagineză a pătruns în portul orașului¹¹. Istoricul britanic a explicat evenimentul prin relaționarea sa cu presupusa alianță romano-punică semnată în timpul expediției lui Pyrrhos în Italia, apreciind că navele cartagineze au sosit la Tarent pentru a oferi ajutor romanilor (p. 34). În opinia noastră, cea mai coerentă interpretare a incidentului din 272 a.Chr. a fost oferită, cu mai bine de un secol în urmă, de către Th. Mommsen: "Roma râvnea stăpânirea asupra Italiei, precum Cartagina pe aceea asupra Siciliei; este greu de crezut că pe atunci planurile celor două puteri mergeau mai departe. Dar tocmai pentru aceasta fiecare dintre ele dorea să dețină și să mențină o putere intermediară: cartaginezii - Tarentul, iar romanii - Siracuza și Messana și atunci când lucrul acesta a devenit imposibil, să păstreze ele însele aceste puncte de frontieră și nu puterea rivală. Așa cum Cartagina încercase în Italia, atunci când Rhegion și Tarent urmau să fie cucerite de romani, să câștige aceste orașe în favoarea ei, fiind oprită numai printr-un accident, pentru Roma se oferea acum ocazia în Sicilia de a atrage Messana în alianța ei..."¹².

Capitolul IV, *Early Rounds* (p. 43-60), încearcă să refacă șirul complicat și controversat, datorită relațiilor diferite ale lui Polybios, Diodor

¹⁰ V. J. Heisserer, *Polybius 3.25.3 ("An Alliance concerning Pyrrhus")*, *Geriön*, 3 (1985) 137-138.

¹¹ Titus Livius per. 14, Cassius Dio fr. 43.1; Orosius 4.3.1-2; Zonaras 8.6.

¹² Th. Mommsen, *Istoria romană* I, București, 1987, 295.

și Zonaras, al evenimentelor din 264 a.Chr., care au marcat debutul intervenției romane în Sicilia. Sintetic, scenariul anului 264 a.Chr., în viziunea autorului nostru, ar fi următorul: apelul mamertinilor către Roma, debarcarea lui Appius Claudius Caudex la Messana, încheierea alianței între Hieron și Cartagina împotriva romanilor și a mamertinilor, cele două confruntări militare dintre legiunile romane și trupele syrakusane, respectiv cele cartagineze, retragerea forțelor coaliției antiromane din jurul Messanei.

Selecția datelor și comentarea lor nu este deloc ușoară, dar, creditând excesiv expunerea polybiană asupra evenimentelor, L. a eliminat, nejustificat, un episod preliminar al intervenției romane în Sicilia. Cassius Dio fr. 43.5-10 și Zonaras 8.8-9 menționează că romanii au trimis la Rhegion, într-o primă fază, un corp expediționar de mici dimensiuni, sub comanda tribunului militar C. Claudius.

Activitatea acestui personaj poate fi divizată în mai multe etape: într-o primă fază, tribunul a negociat cu Hieron și Hannon, generalul cartaginez care ocupase Messana, dar tratativele nu au avut nici un rezultat; după aceste contacte diplomatice, C. Claudius a navigat la Messana, unde a solicitat cartaginezilor să părăsească cetatea iar mamertinilor le-a promis libertatea sub garanțiile Romei; Hannon a refuzat să se retragă, iar comandantul roman a încercat să debarce trupe la Messana, dar nu a reușit să traverseze strâmtoarea, datorită curentului puternic de apă și opoziției flotei cartagineze; o a doua tentativă de traversare în Sicilia a fost încununată de succes, romanii au intrat în Messana, l-au luat pe Hannon prizonier iar garnizoana punică a fost expulzată de pe citadela orașului; în urma acestui incident, cartaginezii au cerut romanilor să părăsească Sicilia, apoi, aliindu-se cu Hieron, au început asediul Messanei.

Abia în acest moment, în versiunea Cassius Dio-Zonaras, intră pe scenă consulul Appius Claudius Caudex, care, după ce și-a debarcat legiunile lângă Messana, a obținut o dublă victorie, asupra trupelor punice și a celor syrakusane¹³. Acest episod nu apare în relatarea lui Polybios, ceea ce l-a determinat pe L. să afirme că acțiunea tribunului C. Claudius este rezultatul unei confuzii produse de Zonaras sau de către sursele sale și, pentru evenimentele anului 264 a.Chr., "it is probably best to follow Polybios" (p. 46).

Este foarte dificil însă de explicat în ce constă "confuzia" lui Zonaras sau de ce acesta, ori sursa din care s-a informat, ar fi multiplicat fazele intervenției. Cassius Dio, a utilizat, pentru istoria anului 264 a.Chr., opera lui Philinos din Akragas într-o variantă "romanizată" elaborată de analistul

¹³ Cassius Dio fr. 43.11-12; Zonaras 8.9.

Cincius Alimentus. Discuțiile din Senat asupra apelului mamertinilor sunt preluate de Polybios de la Fabius Pictor, dar, în ceea ce privește intervenția militară romană la Messana, informațiile le-a cules din lucrarea lui Philinos, a cărui relatare se regăsește și în varianta lui Diodor. Indirect, istoricul din Akragas poate fi considerat "vinovat" pentru confuzia apărută în scrierile celor care i-au utilizat opera, deoarece, probabil, el a menționat doar *nomen*-ul celor doi comandanți ai armatei romane. Lui Polybios, care îl suspecta pe Philinos de sentimente philopunice, i s-a părut probabil neverosimil că același Claudius, învins pe mare de flota cartagineză, atunci când a încercat traversarea, a obținut apoi două victorii împotriva armatelor syrakusane și cartagineze care asediau Messana¹⁴. Ordonând informațiile în baza acestui raționament, Polybios a compactat intervenția romană la Messana într-o singură operațiune, cea comandată de consulul Appius Claudius Caudex. Nici pentru Diodor, probabil, narațiunea lui Philinos nu au fost prea clară. După ce în paragraful 23.1.2 înregistrează alianța încheiată între cartaginezi și Hieron cu scopul de a-i determina pe romani să părăsească insula, istoricul sicilian relatează despre trimiterea consulului Appius Claudius cu o puternică armată la Messana¹⁵. Obiectivul alianței semnate de Hieron și Hannon arată însă în mod indubitabil că romanii se aflau în Sicilia înainte de sosirea armatei consulare, fapt care confirmă versiunea Cassius Dio-Zonaras.

Dincolo de acest exercițiu hermeneutic, episodul C. Claudius poate fi înțeles foarte bine dacă avem în vedere ținta acțiunilor romane din anul 264 a.Chr. Decizia de a interveni în favoarea mamertinilor nu a fost însoțită de o declarație de război la adresa punilor sau împotriva lui Hieron¹⁶, și probabil Senatul dorea, dacă era posibil, o soluționare pașnică a crizei. Dacă aceasta este o evaluare reală a politicii romane la începutul războiului pentru Sicilia, atunci misiunea lui C. Claudius este cât se poate de firească. El urma să negocieze și, în cazul eșuării tratatelor, trebuia să asigure legiunilor romane un cap de pod necesar debarcării în Sicilia.

În 263 a.Chr., Hieron al Syrakusei a încheiat pace cu Roma iar în 261 a.Chr., după șapte luni de asediu, trupele romane au ocupat Akragas. Acest succes, așa cum sesiza L., a avut un dublu efect. Strategic, romanii și-au instalat controlul asupra părții răsăritene a insulei însă, după căderea Akragasului, obiectivele romane în Sicilia au căpătat o altă dimensiune,

¹⁴ V. excelentul studiu al lui V. La Bua, *Cassio Dione-Zonara ed altre tradizione sugli inizi della prima guerra punica*, în *Scritti sul mondo antico in memoria di Fulvio Grosso*, Roma, 1981, 247-271.

¹⁵ Diodor 23.1.4.

¹⁶ v. Polybios 1.11.1-3.

vizând, potrivit lui Polybios, eliminarea totală a cartaginezilor din afacerile siciliene¹⁷.

Titlul capitolului V, *The Romans Wash Their Hands in the Sea* (p. 61-80), este inspirat de celebrul avertisment adresat de cartaginezi romanilor în debutul războiului, când le-au sugerat acestora că vor trebui să ceară aprobarea Cartaginei pentru a-și putea spăla mâinile în mare¹⁸. În anul 260 a.Chr., consulul C. Duilius a obținut memorabila victorie de la Mylai, primul succes naval din istoria militară a Romei. Analiza "primei aventuri" maritime a romanilor i-a prilejuit lui L. o cercetare pertinentă asupra echipării flotei romane și, în special, asupra corbilor (*corvi*) instalați pe punțile navelor.

În ciuda victoriei de la Mylai, escadrele romane nu au fost angajate în acțiuni decisive în anii 260-256 a.Chr., flota fiind concepută, în opinia istoricului englez, pentru a proteja coastele italice de raidurile vaselor punice. Polybios 1.20.2 notează însă că primul program naval a fost conceput în intenția de a-i elimina pe cartaginezi din Sicilia și, eventual, pentru a putea transporta o armată romană în Africa¹⁹.

Operațiunile defășurate în intervalul 260 (bătălia navală de la Mylai) - 256 a.Chr. (expediția africană a lui M. Atilius Regulus) de ambii combatanți demonstrează că nu există argumente solide pentru a respinge rolul atribuit de către Polybios flotei, în ansamblul strategiei romane. În confruntarea de la Mylai punii au pierdut doar 50 de vase din cele 130 angajate în luptă, ceea ce nu reprezintă o înfrângere catastrofală pentru potențialul naval cartaginez. De fapt, cartaginezii au continuat să fie activi pe mare în perioada imediat următoare: în anul 259 a.Chr., sursele literare atestă o puternică escadră punică acționând în apele Sardiniei²⁰ iar în anul următor, consulul C. Sulpicius Paterculus a distrus, pe coasta de sud-vest a insulei, la Sulci, o flotă cartagineză²¹; în timpul mandatului său consular din 257 a.Chr., C. Atilius Regulus a obținut o victorie navală la Capul Tyndaris, apoi a lansat un atac asupra bazei cartagineze de la Lipara.

Aceste evenimente arată că prezența navală a Cartaginei în apele italice, în anii 260-256 a.Chr., a fost considerabilă și, probabil, a putut impune remodelarea strategiei romane. Deoarece acțiunile terestre nu s-au soldat cu rezultate importante iar escadrele punice erau dispuse abil pentru a periclita securitatea coastelor Italiei, Roma nu a putut angaja flota într-o acțiune de anvergură în apele siciliene. O blocadă mixtă, terestră și navală,

¹⁷ Polybios 1.20.1-2.

¹⁸ Diodor 23.21.1, Zonaras 8.8.

¹⁹ Polybios 1.20.7.

²⁰ Zonaras 8.11, Valerius Maximus 5.1.2, Florus 1.18.6.

²¹ Zonaras 8.12.

asupra bazelor cartagineze de la Panormos, Drepana și Lylibaeon ar fi fost posibilă dacă navele romane nu ar fi trebuit să combată flotele inamice dislocate în Sardinia sau în insulele Lipare.

Analizând acțiunile din perioada 260-256 a.Chr., rezultă că Polybios a apreciat corect rolul marinei. Pentru a ocupa Sicilia, Roma avea nevoie de flotă și a construit una, dar victoria de la Mylai nu a conferit romanilor controlul necontestat asupra mării iar inconsistența colaborării între forțele terestre și cele navale a transformat războiul din Sicilia într-o luptă sterilă, de uzură, fără rezultate notabile.

Decizia romanilor de a tranșa soarta războiului a avut drept rezultat, după expresia lui L., "the greatest sea-battle ever fought, and possibly, the largest ancient battle on land or sea", confruntarea navală de la Ecnomos. Intenția Romei era de a deschide un al doilea front, în Africa, în timp ce, pentru cartaginezi, anihilarea flotei romane ar fi însemnat recăștigarea supremației pe mare și ar fi permis începerea unei ofensive de anvergură în Sicilia. Imensele forțe implicate în desfășurarea operațiunii, posibil 330 nave romane și 350 vase punice, dispozitivul tactic al combatanților și manevrele efectuate în derularea bătăliei sunt analizate magistral de L., cu o tehnică a detaliului admirabilă. În esență, nu tactica sau mișcările din front au oferit romanilor victoria, susține istoricul englez, ci utilizarea ingeniosului *corvus*, pentru combaterea căruia cartaginezii nu au găsit soluții (capitolul VI, *Ecnomus*, p. 81-96).

Victoria navală de la Ecnomos a deschis legiunilor romane drumul spre coasta africană. Dar, expediția care fusese concepută ca o lovitură decisivă a eșuat într-un mod dezastruos. Cele două legiuni comandate de consulul M. Atilius Regulus (15.000 soldați împreună cu trupele auxiliare) au campat pe durata iernii la Aspis fără a obține succese importante. În primăvara anului 255 a.Chr., strategul spartan Xanthippos a provocat romanilor o severă înfrângere în bătălia de la Tunis, utilizând exemplar cele două arme teribile ale Cartaginei, elefanții și cavaleria numidă (capitolul VII, *Regulus*, p. 97-110).

Cel de-al optulea capitol, *Of Elements and Elephants* (p. 111-122) este dedicat relatării evenimentelor derulate între anii 255-251 a.Chr. Nici o campanie sau confruntare decisivă nu au marcat acest interval, dar, cum bine sesiza L., repertoriul strategic a suferit modificări esențiale. După ce romanii au pierdut două flote în largul coastelor siciliene, din cauza unor furtuni, în 255 a.Chr. și 252 a.Chr., operațiunile navale au fost stopate iar marina redusă la câteva escadre necesare pentru protecția țărmurilor Italiei. Dacă "aventura maritimă" s-a dovedit lipsită de succes în acești ani, legiunile au capturat cetățile siciliene Panormos (255/254 a.Chr.) și Thermae (252 a.Chr.), puncte strategice esențiale pe coasta de nord a insulei. În anul 251 a.Chr., romanii au

respins cu succes tentativa generalului cartaginez Hasdrubal de a relua Panormos. Victoria obținută de romani sub zidurile orașului a determinat o reorganizare a strategiei cartagineze și, după acest eșec, armatele punice din Sicilia se vor limita doar la operațiuni defensive.

Intervalul 251-249 a.Chr. este marcat de recâștigarea supremației pe mare de către flotele punice. În 249 a.Chr., încercarea consulului P. Claudius Pulcher de a ocupa baza cartagineză de la Drepana s-a soldat cu un dezastru naval. Din cele 123 de vase aflate sub comanda consulului, 93 au fost capturate de cartaginezi. În același an, natura a amplificat efectele catastrofei. O a doua flotă romană, care transporta provizii pentru trupele care asediau Lylibaeon, a fost distrusă complet de o furtună, la Camarina. În consecința acestor evenimente nefavorabile, Senatul roman a abandonat, din nou, orice inițiativă maritimă²². Confruntările terestre au fost lipsite de rezultate, cartaginezii reușind să reziste în centrele fortificate de la Lylibaeon și Drepana (capitolul VIII, *Carthage Resurgent*, p. 123-144).

Anul 249 a.Chr. ar fi putut fi decisiv pentru soarta războiului dacă Senatul cartaginez ar fi trimis trupe în Sicilia pentru a exploata avantajele create de cele două dezastre navale romane. Inactivitatea punilor se poate explica, potrivit lui L., prin preponderența în viața politică a Cartaginei a unei grupări care urmărea întărirea controlului în Africa și găsirea unei soluții de compromis pentru epuizantul război sicilian. În 247 a.Chr., un corp expediționar cartaginez, sub comanda lui Hamilkar Barkas, investit în funcția de comandant suprem al armatelor din Sicilia, a ocupat un punct strategic pe înălțimile de la Heirkte, între Panormos și Eryx. Operațiunile terestre au căpătat o turnură nouă prin sosirea lui Hamilkar. Timp de cinci ani (247-242 a.Chr.), acesta a desfășurat un război de gherilă, evitând confruntările decisive și executând lovituri fulgerătoare asupra pozițiilor romane. În concepția lui Hamilkar, războiul trebuia să se încheie, probabil, odată cu epuizarea materială și psihică a adversarului. În 242 a.Chr., romanii au lansat însă la apă o nouă flotă și, în anul următor, la insulele Aegates, consulul C. Lutatius Catullus a interceptat și distrus escadra cartagineză trimisă în Sicilia pentru a aproviziona trupele de la Heirkte. Înfrângerea de la Aegates a determinat Cartagina să deschidă negocieri de pace. Tratatul semnat în 241 a.Chr. impunea Cartaginei evacuarea Siciliei și plata a 3.300 talanți. El a pus capăt celui mai lung război din istoria antichității (capitolul X, *Shadow-boxing and Knock-out*, p. 143-159).

Conclusions (p. 161-173) realizează bilanțul celor 23 de ani de conflict și încearcă să explice de ce Cartagina a pierdut războiul. Resursele

²² Polybios 1.55.2.

materiale și umane ale Italiei au permis Romei susținerea unui conflict de duranță și redresarea, chiar și după marile catastrofe navale din anii 255 a.Chr., 252 a.Chr. și 249 a.Chr. Cartagina a resimțit mult mai greu șocurile înfrângerilor, deoarece resursele sale logistice erau limitate. Din punct de vedere strategic, analizând cursul întregului conflict, Roma s-a aflat în ofensivă iar Cartagina nu a făcut decât să încerce stoparea progreselor romane. Chiar și atunci când Roma se afla în dificultate, așa cum s-a întâmplat în anul 249 a.Chr., guvernul cartaginez nu a dezvoltat o acțiune hotărâtoare. "So", conchide L., "was left to Rome to make the last effort, and to Carthage, as usual, merely to respond. There can be no doubt that, militarily speaking, Rome deserved to win" (p. 170).

Polybios aprecia că cel de-al doilea război punic își află originile în primul. Pentru a afla dacă aserțiunea istoricului din Megalopolis este adevărată, L. a analizat succint, în ultimul capitol al lucrării (*Epilogue*, p. 171-176), urmările conflictului pentru Sicilia. Războiul mercenarilor a dus Cartagina aproape de marginea prăpastiei și, în contextul sângerosului conflict care răvășea Africa de nord, Roma a răpit punilor Sardinia și a impus o nouă despăgubire de război în valoare de 1.200 talanți. Acest incident nu a făcut decât să mărească resentimentele pe care Hamilkar, generalul care a părăsit neînvingător Sicilia, le nutrea față de Roma. Imperiul pe care el l-a creat în Hispania a constituit baza logistică pentru celebrul marș întreprins de Hannibal asupra Italiei iar fiul nu a făcut, probabil, decât să ducă la îndeplinire proiectele tatălui.

Trebuie notat, de asemenea, că, pentru o mai bună înțelegere a scenariilor tactice, L. a introdus câteva planșe ale celor mai importante bătălii și hărți ale zonelor unde s-au desfășurat operațiunile militare. Să nu uităm și *Indicele*, care asigură o rapidă utilizare a cărții. Studiosul, dar și oricare pasionat de problemele primului război punic și dornic să-și extindă câmpul lecturilor, vor aprecia, cu siguranță, bogata bibliografie a chestiunii, adăugată de autor la finalul monografiei.

Dincolo de cele câteva obiecții, pe care le-am formulat în cuprinsul acestei recenzii, *The First Punic War* credem că și-a atins scopul. Avem, odată cu publicarea monografiei profesorului L., un studiu detaliat asupra unuia dintre cele mai lungi și mai epuizante confruntări militare din istoria antichității, care a reușit să răspundă cu succes unei întrebări extrem de complexe: "**Why did Rome win?**"